

KELET ÉS NYUGAT KÖZÖTT

A MAGYAR LÉT KETTŐS SZEMLELETE

MINDEN NEMZET FELETT ott lebeg létének szimbóluma.

Az élet terének korlátái s a nép teremtő ösztöne, lázadó akarat s a sors kényszere, megálmodott szépségideálok s az önismeret szigorúbb képei, múlt és jelen, valóság, vágy és öntudat erői fonódnak össze e bonyolult képzetben, melyet a nép a múlandóság mindent elmosó sodrából úgy emel önmaga fölé, mint életének, küldetésének célját és értelmét. Szimbólumok tartalmát szavakkal kimeríteni lehetetlen, de mi sem könnyebb, mint hétköznapi meghatározásokat készíteni róluk. Mondatainkkal legfeljebb magvukra utalhatunk, azokra a központokra, melyekben összefutnak az őket tápláló erők s amelyekből szétsugárzik jelentésük. Rendkívül egyszerű azonban az összetett valóságot ezekkel az utalásokkal helyettesíteni. Ez történik akkor, ha e szent szimbólumok az utcára kerülnek, „irányok“ és „áramlatok“ kezére, a politikai harc fegyvertárába vagy még lejjebb: népszerű írók s alkalmi szónokok kellékei közé. Az életből tan lesz, az élményből jelszó, melynek birtokában bárki is a nemzeti lélek és sors bölcselőjének érezheti magát.

„Corpus sacrae coronae“: így él mindnyájunk tudatában a magyar nemzetnek mintegy időn s téren felülálló ideája. A történettudomány kimutathatja a szent korona tan európai befolyásoltságát s lassú kifejlődését; bizonyos az is, hogy a középkor szakrális államelméjének korunkra maradt emlékei élnek benn tovább, de történelmi sors és államalkotó akarat küzdelmében a magyarság létének már-már metafizikai magvává vált s a pusztán közjogi kérdésen túl nemzeti létünk legmélyebb problémáit hordozza magában. A szent koronát, e tan középpontjában álló szimbólumunkat, Szt. László forrasztotta egybe abból a két koronából, melynek egyikét II. Szilveszter pápa küldte első nagy királyunknak, másikat a bizánci Dukas Mihály Gézának. Történelmünk változó századainak távlatában mély és súlyos jelentőséget nyer e nagy szimbólum kettőssége: jelzi mintegy annak a roppant erőjátéknak két sarkpontját, amelynek terében a magyarság életerejé kivirágzik és felmorzsolódik, amelynek élménye tisztultabban vagy homályosabban a magyarság minden rétegét átjárta s amely államszervezőinknek, művelődésünk bölcselőinek mindmáig legsúlyosabb gondja és rejtvénye: Kelet és Nyugat küzdelmét.

A szimbólum bujdosik a nép sorsában és öntudatában. Néha elmerül, az élet új lehetőségei s élményei elhomályosítják, azután ismét felvillan, tisztán és élesen, a történelem jelentős helyzeteiben, egy-egy nagy szellem látomásában vagy az egész nép élményében. Különös fontosságot nyer oly években midőn a nemzeti élet bontakozását gátak szorítják le s a nép figyelme önmagára fordul: sorsa s

egyéni sége kulcsát s értelmét keresi. Nem véletlen tehát, hogy az összeomlás óta egyre több és több szó hangzik a magyarság kelet-nyugati helyzetéről, hogy tudósok, írók s politikusok ez ellentétpár körül építik fel elméleteiket s jelképeiket, hogy legjobb szellemeink ez örök dilemma új értelmezésén fáradoznak s hogy e bonyolult képlet napilapjaink kezén már unalmas és szürke klisévé kopott, amelyet napról-napra újra felhasználnak, anélkül, hogy igazi jelentésére gondolnának. Egyre vadabban burjánzó történelmi regényirodalmunk minden történetfilozófiai kérdést megnyitó „szézá m tárulj “-ja már ez a formula s ott tartunk, hogy idegenforgalmi szerveink ugyanakkor, midő n Kelet-Európa Hollandiájá ul magasztalnak s már már gyanús hangossággal hirdetik európai színvonalunkat, az „ősi Ázsia lelkét“ ígéretik vendégeinknek s lehet hogy nemsokára, valami turanizált Wotankultusz jegyében, fehérlóáldozatot fognak bemutatni önmagunk dicsőségre s az idegenek szórakozására. A kérdés valóban sokrétű s mennél több szó esik róla, annál bonyolultabbnak látszik. Kelet, nyugat inkább csak általánosságok; tudós ténymegállapítás keveredik bennük politikai akarattal s nemzeti ü lúziókkal. A zavart csak fokozza a magatartás, az értéklő hangsúlyok összevisszasága s talán mindennél inkább az alapkategóriának: a történelmi idea logikai szerkezetének tisztulatlansága.

Minden történelmileg képződött s történelmileg ható idea legalább is két erő eredője: történelmi kényszeré s történelemformáló akaraté. Tér é s idő adottságainak s emberi vállalkozásnak, a történelemben formát nyert életnek s újat teremtő akaratnak küzdelmében kristályosodik ki, sors é s magatartás összefonódása határozza meg formáját s tölti meg tartalommal. Tény is, tétel is. Föld, nép é s történelem tényei s hasonló emberi akarat tételei közt pedig ott kavarg, mindkettőt táplálva s mindkettőből táplálkozva az élmény változékony, derülő-boruló, félhomályos rétege, melyben egyre tisztuló öntudatosodás felé szűródnek a történelem sokrétű benyomásai s amelyben támasztékot, lendítő erőt keres a sorsot újra s újra megkísértő akarát. A történelmi ideák mindenfajta leírásában külön kell tehát választanunk legalább ezt a három réteget: a tényekben megvalósuló, az élményben felderengő s a harci vállalkozásokban tétellé fogalmazott ideát.

DE MIT ÉRTSÜNK „KELETEN“ S „NYUGATON“. Azon a művelődési lejtő n, mely Nyugat-Európa felől indulva kelet felé tart s melyen az utolsó századokban a civilizáció nedvei keletre szivárogtak, sokszor csupán a szemléllő helyzetétől függ, hogy mit hova számít. Számunkra századokon át Bécs jelentette Nyugatot, ugyanakkor, midő n a párizsi s frankfurti polgár Kelet kapuját látta a Dunavölgy e fővárosában. A Balkán felé a magyarság szűrőjén át jutottak el Európa nagy áramlatai s ha az osztrákok szerették a Lajtánál meghúzni a Balkán határát, az erdélyi román számára a Regát jelenti ma is a lenézett Keletet.

E rétegeződésen túl, a művelődésbölcselet síkjában is egyöntetű-e a fogalmak használata? Vájjon egész Európa „Nyugatot“ jelenti-e s

jellemezhető-e egyértelműen „Kelet“ Ázsiának nagy s egymástól lényegesen különböző kultúráival? S nem hallottuk-e már számtalanszor s napjainkban is újult hangsúllyal, hogy pl. a németiség, történelmének legnagyobb pillanataiban, a Nyugat ellen ütött pártot, szembeállítva a „hierarchiával“ a „keresztény lélek szabadságát“, a „szellemmel“, a „rétor-burzsoával“ a „mesterdalnokot“, az „empire of human civilization“-nel a faj új s önfejű mítoszát? Bizonyos: a Nyugat-Kelet mitológia mögött nem egyszer csupán európai testvérharc jelentkezik s ha hiszünk az organizmusgondolatban, mely szerint igazi kultúra csak a nép ösztöneinek, alkotóvágyának irányában fejlődhetik, akkor feltehetjük, hogy a keresztény-római-román „nyugatiság“ elleni forradalmakban a még teljesen be nem olvasztott, meg nem keresztelt barbár népi ösztönök lázonganak; „a vér s emlékezet eretneksége ez“, ahogy mondani szokták, „az idegen parancs és fegyelem ellen“.

Van azonban a kérdésnek egy harmadik vetülete is s ez annak a földrajzi övnek a problémája, amelyik Európa és Ázsia határán, a történelem valóságában, keletről és nyugatról ható erők változó befolyása között, szellemében megtermékenyülve s harcokban morzsolódva, e reális adottságokhoz volt kénytelen szabni életét, övről szóltunk, mert tévedés volna a Kelet-Nyugat ellentétet a magyar szellemiség kizárólagos tulajdonául tekinteni. Joggal vagy jogtalanul a „Zwischeneuropának“ nevezett öv minden népe, a lengyelektől a bolgárokig itt keresi művelődésének értelmét és sorsának kulcsát. A magyar dilemmának egyéni színezetet csupán a táj, nép, történelem, az élmény és a magatartás sajátossága adnak.

EWALD BANSE, az expresszionista földrajznak e meglepő tehetségű megszállottja „Hintereuropa“-nak nevezi azt a területet, mely Lengyelországot, a Kárpát-medencét s Romániát magában foglalja. Átmeneti, zavaros tájat lát benne, egymást keresztező ellentétek zürzavarát, melyben előkelőség s lerongyolódottság, berlin-párizsi kultúramimelés és pusztai pásztorvilág színei csattannak el egymástól. E tér egyik szejletében, „éghajlatok, népek s kultúrák határán, Kelet s Nyugat harctereként, német magas-műveltség s félázsiai alacsony kultúra között“ terül el a magyar medence.¹

Nem lehet célunk e tétel kiegészítésére s cáfolására Magyarország földrajzának részleteire kitérnünk. A lényeges jegyek közismertek. A „középeurópai tér“ földrajzi szakértői a Dunavölgy vonulata s az Alpok egyre halkuló dunántúli kicsendülése nyomán egy nagy nyugati terület szerves részeként kezelik a Kárpát-medencét; a magyar Balkánpolitika a déli tárt kapukat, az Árpádok hódító politikáját, Bizánc és Sztambul felvonulási útjait emlegette; a középkor kelet-nyugati kereskedelme a Szepességen s a Királyföldön át bonyolódott le észak-s délkelet felé. De ezek csupán a kijárások; a magyar földrajztudomány legszilárdabb tétele s a magyar államgondolat legbiztosabb támasztéka mindig az a csodálatos földrajzi egység marad, mely a Dunavölgy e nagy központi medencéjének hegy- és vízrajzában, táji tagozódásában megnyilatkozik. Bizonyos: e tájban sokféle elem

¹ E. Banse: Buch der Länder, Abendland. Berlin, 1929. A. Scherl.

vegyül s „miliójében, abban a sajátos atmoszférikus egységben, melyet természet, nép és történelem alakítottak ki, az idegen érezhet valami sajátos nyugat-keleti vegyületet; az idegen, akinek a közelkelet exotikumát, „a romantika színes országát“ ígéreti a mozgékony reklám. De keleti-e mindaz, ami különbözik a „germán“ tájtól? Vájjon ez a „keletiség“ nem külsőség-e lassanként, melyet megmutatunk, mint „ősi életünk“ rezervátumát? Nem a Hortobágy-e ez csupán s olyanféle „nomád kelet világának“ keresztelt, vidékies, paraszti-pásztori életforma, melyek párjai nyugaton is megtalálhatók, akárcsak a gémeskutak? Nyugat színeit vájjon csak Budapest kissé groteszk magakellete jelenti itt s a magyar városiasság valóban nélkülöz minden hazai szint? A magyar táj jellegéhez tartozik-e az a pár minarét s Gül Baba sírja, vagy a Pasarét s Törökvész, melyeknek Döbrentei adta e keletet idéző neveket? Ha az Alföld roppant síkját, szétáradó parasztvárosait keletiesnek is neveznök, e tájat a Dunántúl, a Felvidék s Erdély polgáriás-városias öve keretezi: a Dunántúl, ahol első monostoraink épültek s Erdélyé, ahol Európa legkeletibb gótikus egyházai állnak.

S a nép, melyet sorsa e tájhoz kötött? Az embertani kutatás a Lajtától keletre a kezdet kezdetén tart még s komoly eredményt egyikét kiváló szakember munkáin kívül alig mutathat fel. Ez eredmények is — minthogy ellentmondanak vérmes nemzeti illúzióknak s e „csalál-mokat“ megnyergelő politikai áramlatoknak — a nagyközönség előtt meglehetősen ismeretlenek. Annál nagyobb dobra verték az első-sorban német eredetű fajbiológiai demagógia jelszavait; egyszer azt halljuk, hogy történelmi vezetőosztályunk (első-sorban arisztokráciánk) teljességgel „nordisch“ — mert csinált-e más faj valaha is történelmet?! —, majd ismét a „mongol szépségideál“ tűnik fel a nemzeti élet ormain, egyre növekvő öntudattal, hiszen a legfőbb faji ítélőszék ezt is árjának nyilvánította. A komoly tudomány ezzel szemben minden külön jellegű „keleti“ vagy „nyugati“ faji képlet egyedural-kodó voltát kétségbevonja s a „történelmet csináló“ magyar vezető-retegek mindenkori kevertségét hangsúlyozza.¹ A honfoglaló magyarság, mely maga is ugor és török elemek vegyülete volt, itt szláv s egyéb töredéknépekre telepedett s a történelem folyamán keleti (bessenyő, jász, kun, stb.) elemek mellett rengeteg ú. n. nyugati vért (szlávokat, németeket, franciákat, olaszokat) vett fel s olvasztott magába. Az a fajpolitikusunk is, aki tán legmeggyőzőbb erővel hirdeti a dunai népek fajrokonságon alapuló egységét, leghelytállóbb érveit nem a fajbiológia, hanem a szellemibb jellegű ethnikum területén kénytelen keresni.³ Ez ethnikai képben valóban bőven lehet nyugati s keleti elemeket kimutatni. Perzsa-szasszanida eredetű díszítőelemek futnak be nem egyszer nyugatról származó öltönyöket s bútorokat, ugor s törökös sírfejek ma is felbukkannak a keresztény magyarság temetőiben s leg-régibb népdalainkban a gregorián elvilágiasodott dallamaival az ősi ugor medvénekek sirató melódiája vegyül. De e színek, gazdag

¹ Szekfű Gyula legújabbán a Három Nemzedék III. kiadásában.

² Franz Kászonyi: Rassengemeinschaft der Donauvölker. Wien, Amalthea. Bartucz: A magyarság faji összetétele. Természettudományi Közölny. 1927.

változatosságuk ellenére is, oly nagyjában egységes vegyületet adnak, mely elég határozottsággal elválik a „tejtestvér“ szomszéd népek ethnikumaitól. Bizonyos az is, hogy van egy magas és egy mély kultúránk s a kettő csak történelmünk egy-egy szakaszában találkozott. De vajjon lehet-e e magas műveltséget mindenestül gyökértelen nyugati erőszaknak s az alsóbbat Kelet Csipkerózsájának nevezni? Mintha középnemességünk nem is létezett volna s mintha a nép szűzen maradt volna minden nyugati befolyástól!

S a történelem? „Kelet vagy Nyugat? Ez volt a kérdés, amivel minden Európa szívébe szakadt keleti népek szükségszerűen szembe kellett kerülnie. A hunok, avarok, besenyők, uzok, kunok Európában élve sem tudtak elszakadni Ázsia pusztáitól. Keleti rokonaik és nyugati ellenségeik két irányból jövő támadásainak ütközőpontján kétfelé hadakozva, sorsuk a teljes bomlás, szétszóródás, felszívódás lett. Kelet és Nyugat közt már Géza fejedelem választott. Szent István a nyugati népek közösségébe csatlakozó nemzet életformáját s útját is kijelölte.“ Történelmünk legújabb nagyarányú összefoglalásának elején így jelöli meg Hóman Bálint a magyarság történelmi elhelyezkedésének alapvonásait. A Kárpát-medencéért folyó küzdelem egy évezred tükrében valóban e kelet-nyugati hullámzást mutatja. De amíg a nyugati vonatkozások alapjukban meglehetősen egyértelműek, Kelet erői egészen különböző forrásokból erednek. Az Árpádkor óta nyomon követhető szövetségi politika olasz, francia, sőt holland, angol és svéd érdekekhez is kapcsolta a magyarságot, mégis Nyugat hatalmi törekvéseit elsősorban a németiség képviseli nálunk, az a németiség, mely a Dunavölgy egyetlen közvetlen nyugati igénylője. Keletről két nagy hadiút vezet felénk s mindakettőn tűnő hatalmak váltják fel egymást. Az északkeletin, a népvándorlás útján, bessenyők, kunok, tatárok, a délkeletin Bizánc s a török, mindakettőn pedig a szláv tenger roppant tömegei. Ne mérlegeljük most, hogy e kétirányú harc melyike hozott több hasznot vagy kárt; a magyarság évszázadokon át, változó szerencsével újra meg újra helyreállította az egyensúlyt. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk azt, hogy a keletről jövő hatások elsősorban a katonai hódítás jegyében állnak s a katonai hatalmak megdőltevel csaknem nyomtalanul elenyésznek, (a román s szláv népbeszivárgás lassú és vészes folyamata lényegében más síkban folyik le) a nyugati befolyás pedig nagyobb részben az európai integráció vonásait mutatja: egy, művelődésünket gyökeréig átható szellemiség hódítását. Az a tény, hogy az egymás nyomába lépő keleti hullámok nem sodorták magukkal a magyarságot, bizonyítéka annak az igazságnak, amely már Árpád-házi szentjeink hírével feltetszik nyugaton s amelyet a humanizmus bevés az európai öntudatba: Magyarország a keresztény Nyugat védőpajzsa.¹

Magyar táj, nép és történelem valóban egy kelet-nyugati erőter hatásait mutatják. De a magyar erőjáték valósága inkább befelé, egy középponti mag felé mutat, mint a szétágazó sugarak irányába. A széles

¹ Turóczi-Trostler József: Ungarns Eintritt in das literarwissenschaftliche Bewusstsein Deutschlands. Deutsch-Ungarische Heimatsblätter, II. évf. Győry János: A kereszténység védőbástya. Minerva, XII. évf.

és változatos sorsú keleteurópai öv nagyrészen hasonló helyzetű; a magyar kérdésnek ezen belül az adja meg jellegzetességét, hogy a magyarság egyedül volt képes rendet hozni e zavaros és veszélyes térbe, egyensúlyt teremteni a roppant erőjátékban: értelmet s célt adni saját életének s a nagyság útjait megmutatni a Kárpátmedencének. De a célért s létértelemért folyó küzdelem már az ember műve, problémái már az élmény s az alkotó akarat síkjába esnek.

DOSZTOJEVSZKI 1880-ban a moszkvai Puskm-ünnepségeken elmondott beszédében, a szlavofil mozgalomnak, az orosz szellem nagy lázadásának ebben az izzó megnyilatkozásában, lenyűgöző erővel rajzolta meg a nyugatos orosz típusát, ezt a népének talajától elszakadt bolyongót, aki Nagy Péter nyugatosítása óta ott tévelyeg a hallgató orosz sors árnyékában, ezt a „skitalec'-t,¹ aki valami titkos nyugtalanságtól űzve sehol helyét nem leli, a „természet“, a „romlatlan nép“, az „általános emberi igazság“ valahol valamiképpen elsikkadt fantomjait űzi, aki önző magányában „nyugat lakója“ lesz s tán Páris barrikádjain áldozza fel értelmetlen életét valami népe számára idegen cél érdekében. A beszédet követő, hónapokig tartó vitában azonban e típus ellenpárja is egyre élesebben kirajzolódott: Anyegin, Pecsorin, Csicsikov és társaik mellett feltűntek az Oblomovok, a Dmucharowskik s az öreg Karamazov sötétebb cimborái, ezek a mozdulatlanul álmodó vagy gonoszul korlátozott „vidékiek“, e lomha „otthonülők“ s e „mezei farkasok“, akik köpnek, ha Európáról hallanak s humanizmust, emberméltóságot s „Nyugat egyéb zagyvaságait“ égetnivaló gázságnak bélyegzik, az „igazi Oroszország e legsötétebb ellenségei“. S a két ellentétes arc közt megdőbbentő erővel magasodott fel az orosz messianizmus hirdetője, maga Dosztojevszki, Myskinje, Aljosája, Stareze, Raskolnyikovja s Szónyája kíséretében, mint „a népbe leszűUott keleti Krisztus“ hirdetője, előfutárja annak „a nagy szónak, amit Oroszország az emberiségnek mondandó lesz“.

Nem folyik-e ez a vita — mutatis mutandis — állandóan köztünk is s nem áll-e előttünk ez életformák gazdag magyar tenyészeté, változó viszonyok közt, de lényegében hasonló középpont körül rendeződve? Valóban e típusok magyar változatai ott ágálnak s hallgatnak, ott páváskodnak s bujdosnak, ott vigadnak s gyötrődnek történelmünk minden korszakában, hordozva, újra meg újra átélve s kifejezve e mély szakadék sokrétű élményét. Ez életformák természetesen izgatón érdekes egyéni sorsok kérdéseit is rejtegetik, a következőkben azonban meg kell maradnunk a közösség élményeit jellemző vonások felvázolásánál.

Az ellentétes ikertípus legfelszínesebb s üresebb változata a „világvárosi“ és „mokány“ névpárral volna talán jellemezhető. A „kultúra“ s a „tősgyökér“ hengegői ezek, magyar válfajaikra elég csak utalnunk. Az előbbieket már a Zrínyinek tulajdonított Siralmas Panasz szerint is „a magyarokról soha jót nem szólnak, hanem gyalázzák még az urakat is, híreket neveket kisebbítik, az idegenek előtt merő béres szolgákhoz és tudatlan polgárokhoz hasonlítják őket, hogy benne

¹ Skitalec: az olyan ember, akinek sehol sincs nyugta.

úgymond politika, tisztességes rendtartás és csinos, tiszta magaviselet nincsen, hanem részegség, gondatlanság.“ A reformkorban „külföldieskedők“ ezek, a Székházak, Kárpáthy Abellinok, az „arszlánok“, kiket, Széchenyi szavai szerint, „semmi szebb vonzódás nem köt anyaföldjükhöz, mint egyedül jövedelmeik pontos elvárása“. S kell-e jellemeznünk mai „civilizáció-jampeceinket“, szellemi Váci-utcánk e finnyás előkelőit, akik a beavatottak megbocsátó fölényével mosolyognak le, ha netán nem olvastad volna az éppen up to date vüágirodalmi remeket? A másik oldalon ott állnak Verbőczy nemesei, kik privilégiumaik dühös védelmében újabb száz évet tettek a törökulás okozta hátramaradásunkhoz, a Sulyosdi Simonok, Pató Pálok, az „igaz-véres Bendeguz-fajú magyarok“, az „Elveszett alkotmány“ s a „Falu jegyzője“ hősei, a csakazértis kontrázok s szomorú jelenünkben a „magyar glóbus“ s az „ősturáni lovasnép“ dicső hagyományainak őrzői, az ősbudavári „hunnfiak“ és a kávéházi „parasztmessiások“, akik ebben a vonatkozásban oly gyanús közelségben állnak a Korzó „sörte-tollas“, vadászkalapos neodzsentríjeihez.

Mélyebbre s a magyar probléma magva felé mutat a „kuruc“-„labanc“ ellentét. A két magatartás igazi lényegét ki kell hámoznunk a századforduló függetlenségi és összmonarchikus politikumaiból, hogy általános magyar jelentőségüket felismerhessük. Az a felfogás, amely szerint a magyarság történelme egész folyamán kénytelen volt saját alkatát idegen formákba törni, ösztöneit idegen mértékkel fegyelmelni, a maga egészében tarthatatlan, a mohácsi vésztől számítva azonban nagyjából fedi a valóságot. E szerencsétlenség óta a magyar szervezet szabad egysége csak a lelkekben élő eszmény; szimbólum, mint a corpus sacrae coronae. A „de facto“ és „ex principio“ ellentét, melynek jegyében Széchenyi oly megdöbbenő világossággal fejt ki kora státuszviszonyainak feloldhatatlan ellentmondásait, e századokban válik magyar sorskérdéssé. Ez ad tartalmat s irányt a kurucságnak s labancságnak. Emez „honának legalább secundaria szerencséjét iparkodik biztosítani, azaz, hogy legalább családi és ne szolgai viszonyban álljon Auszriához Hunnia“, amaz „inkább mindent kockára bocsátani, sőt mindent pusztulásnak kitenni kész, mielőtt alkotmány és nemzetiség nélküli szerencsérül csak legtávolabbrul is szót hallani akarna.“ így jellemezte száz év előtt mindkettőt Széchenyi István. Az a pusztta létért egyezkedik, ez a vágyért s a szívben élő nagyság álmaért harcol s a bátor halál extázisában dacol sorsával. De mindkettő harcain áttetszik valami tépő, névtelen szorongás, a népi magány keserűségéből, a nemzethalál látományából fakadó ólmos lemondás: „két ellen közt, egy hazáért kifolyik vére!“ S ebből a kétségbeejtő, gyilkos reménytelenségből táplálkozik a magyar Kelet-Nyugat élmény alaprétege, Vörösmarty látomása: „Néz nyugatra, borús szemmel néz vissza keletre A magyar, elszakodott, testvértelen ága nemének.“

Az élmény e legmélyebb rétegét a „nyugatos“ és „keletes“ magyar hordozza. A történelmi freskók nagy körvonalait e típusok felvázolásánál. kell azonban a legnagyobb fenntartással kezelnünk: az egységes élménymag sugárzása a magyarság legösszetettebb s nem

egyszer legnagyobb egyéniségein át törik új és új színeképpé. A reménytelenségre lehet tétlenséggel, meneküléssel s a sors vállalásával felelni. A kiábrándultság tetleneknek, az elvonuló, darvadozó, „miért is“-magyarnak egész képcsarnoka volna itt felidézhető, különösen a XVIII. század tikkadt magyar mozdulatlansága óta, Vörösmarty „ha volna is, minek“-jén át, Ady „itt valahol, ott valahol“ összehajtó, „esett, szép, szomorú fejű“ magyarjailag — de minket itt inkább az élmény cselekvő változatai érdekelnek.

A népi magányból két irányba nyílik menekülés: Nyugat s Kelet illúzióihoz. Ezeket az utakat választja a magyar „européer“ s a „turanista“. Amaz Nyugatot álmodja újra és újra, Janus Pannoniustól kezdve — aki először szólaltatta meg a magyar költő nyugatvágyát — egészen Márai Sándor „Idegen embereinek“ a mai magyar értelmiség egyik arcát oly megdöbbenően jellemző főhőiség, aki Nyugatra vetődve nem tud már hazatérni s valami névtelen honvágygyal csavarog Európa városaiban, az „emberiség igazi hazája“ felé, egyre távolodva a „naptalan kelet“ vigasztalan földhözköttöttségétől. Emez pedig meggyűlölte a „hálátlan Európát“, melynek védelmében a „balek magyar“ nemcsak őseredeti egyéniségét áldozta fel, hanem legjobb életerőit is elpocsékolta s keletre menekül, az áldott turáni őshaza meleg s ragyogó álmiaihoz, a büszke dicsőséghez, mely Attila urunk emlékezetéből sugárzik feléje, Kelet szendergő, nagy népi szolidaritásához, a nagy feltámadáshoz, mely a magyarsággal az élén elsöpri a „rothadt Nyugatot“ s új evangéliumot hirdet az emberiségnek. Ne tévesszük össze e tiszta álmodókat, az „általános emberi boldogság“ e rajongóit a napi politika nagyszájúival. Valami halk és tiszteletreméltó szorongás árnyékolja vonásaikat; a szenvedés, melyből álmaik kikelnek, megindító s a vágy, hogy a gyötrő népi magányt, ezt a sajátos magyar „Minderwärtigkeitskomplexet“ feloldják, megbecsülendő. Alapjában véve azonban ugyanazon magatartás változatait mutatják: az elvágyszerűt, a sorsa elöl futó elvont emberét, aki a valóság rideg kényszerét a szép látszat színeivel festi át s úgy ragaszkodik illúzióhoz, mint Hjalmar Ekgal élete nagy hazugságához. Valóban, ha a turanista gyökértelenségről vádolja a civilizátort, saját hibáját rója fel annak.

Az efajta européer és turanista természetlen típusok, van azonban a keletes vagy nyugatos magyar „skitalec“-nek, ennek a történelmi mártírnak oly megjelenése is, amelynek „eltávolodása“ a nemzet életére rendkívül hasznot hozó. Nagy szellemek régi igazsága: az embereket időről-időre el kell hagyni, hogy szeretni lehessen őket; az „emberiség“ nagy szerelmesei gyakran megtagadták az egyes embert. Ilyenformán válik el a reális magyar élettől ez a típus is, mely ott áll történelmünk minden jelentősebb fordulóján. A középkor nagy keresztény eltávolodottjai után a most ünnepeelt Szenczi Molnár Albert e magatartás első jelentős újkori képviselője, ez a világcsavargó, ki a távolból látja meg igazán hazája helyét a nap alatt, ez a „fel-feldobott kő“, aki a magasságok s a távoli szemhatár emlékét hozza s azért hasonlít össze, hogy előmozdítsa, az embereszmény e megszállottja, akiből itthon tán „bihari remete“, „meghasonlott

magyar“ vagy „porba fulladó harangvirág“ válik, de aki Heidelbergben magyar grammatikát ír, Berlinben magyar tudományos intézetet szervez s Amerikában magyar regényben keresi az elsodort magyar életútjának értelmét. E termékeny nyugatosnak van egy-egy keletes testvére is, olyan mint Körösi Csorna Sándor, ez a „szegény, árva magyar“, kinek nemcsak szó volt Kelet, hanem aki Széchenyi szavai szerint, „pénz és taps nélkül, de elszánt hazafiságtól lelkesítve, bölcséjét kereste a magyarnak és végre összeroskadt fáradalmai alatt.“ A „vándorló“ magyar változatai ezek. A lét nagy bizonytalansága üldözi őket is, eszméket hajszolnak, de ezek az eszmék — nyugatiak vagy keletiek — nemcsak vágyaik szülöttei, hanem rendkívüli erkölcsi feladatot jelentenek: a magyarság beillesztését a „nagyvilág“ értékrendjébe.

Az elvágóvilágos világos cél és törvény nélkül bolyong illúziókódében, a vándorló magyar vissza-visszakanyarodik a menekülésből és a termékeny elégtelenség s a reformvágy csiréit hinti el. Erős szálak fűzik már a „sorsvállaló“ típushoz, ahhoz, amelyik a magyar reménytelenség élményére azzal válaszol, hogy „akaratóba veszi fel sorsa kényszerét“. A népi magány látványát kiegészíti itt a valóság kényszerének az az illuziótlan öntudata, melyet már Zrínyi így fogalmaz meg: „Elfussunk? nincs hova, sehun másutt Magyarországot meg nem találjuk, senki a maga országából barátságunkért ki nem megyen, hogy minket helyheztesse belé: az mi nemes szabadságunk az ég alatt sehun másutt nincs, hanem Pannóniában“. S ha a fentebb vázolt élményrétegekből a magyarságnak — keleti vagy nyugati elképzelésű, de mindenképpen — hódító küldetéseszméje kristályosodott ki, ennek az élménynek mélyéből csak Széchenyi önismereten s zarándoki hűségen alapuló létértelmezése támadhatott fel: „egy népet megmenteni s megtartani az emberiségnek!“ Az élménynek s magatartásnak erről a formájáról a későbbiekben még lesz szó, most egy fokkal feljebb kell lépnünk gondolatmenetünkben: az élmény síkjából az öntudatos akaratóba.

A KÖZÖSSÉGEK SZELLEMÉT KIFEJEZŐ és formáló ideákban három réteget különböztettünk meg fentebb: a tényekben ható valóságot, az élményben felderengő eszményt s a cselekvő akaratót irányító tételt. A magyar valóság, melynek csak kereteire utalhattunk, s a sorsélmény, melynek rétegződését az élményt hordozó lélekalkatok, magatartások felvázolásával igyekeztünk érzékeltetni, lényegükben természet és történelem képződményei: tárgyai a tudományos kutatásnak, amely lehető elfogultság nélkül törekszik jellegük megismerésére, tápláló alaprétegei a túlhabzó életkedv s kirobbanó indulat kalandjainak, melyek innen válogatják fegyvereiket, megkötő korlátai a reálpolitikai alkalmazkodásnak, mely a tények szolgálatában keresi a boldogulás útjait s erőforrásai a történelem nagy vállalkozásainak, melyek megkísérlik egy-egy vezérgondolat körül összefogni mindazt az erőtartalmat, amit természet, történelem és élmény őriz. A Nyugat-Kelet probléma tehát a cselekvő tevékenység, a tétel síkjában is többretegűnek mutatkozik: a tudomány igazságaitól lényegesen külön-

böznök az indulat tételei s ismét más jellegűek a reálpolitika felismerései.

A tudomány meghatározásai lehetnek az általános érthetőség eszközei, egy közös használatra elfogadott fogalmi eszperantó szavai. Ez esetben a megegyezés, az egyértelmű használat szentesíti Őket. A szellemi tudományok körében éppen napjainkban egyre hallatszik az óhaj, hogy a terminológia bábeli nyelvzavarát legalább az alapvető fogalmak jelentésének egységes megállapításával enyhítsék. De a meghatározás lehet a kutatás fegyvere s az egyénítés eszköze is: olyan fogalmazás, amely az általános jellegnek időben és térben elhatárolódó, sajátos megnyilatkozását jelöli meg; alkalmazkodik tehát a táj és történelem változó valóságaihoz. Itt a forrása annak az elsősorban szintén a szellemtörténet területén tapasztalható ellenérzésnek, amelyik a túlságosan általánosító, mindenütt érvényes, de éppen ezért gyakran semmitmondó fogalmi készlet ellen irányul. A Kelet-Nyugat fogalom tudományos változataiban nemcsak a szokásos induktív és deduktív réteget kell tehát megkülönböztetnünk, hanem egy alkalmazottat s egy általános érvényűt is, ha szabad így mondanunk: a ténytudományét s a művelődésbölcséletét. A tények síkjában Nyugat s Kelet inkább csak az összefüggések, befolyások irányát jelöli; az értékek s a nagy összefüggések szempontjai a valóságanyag feltáróját csak másodsorban érdeklik. A magyarság eredetének, nyelvi, embertani hovatarozásának, történelmének, a nyugat s kelet felől érkező hatásoknak, e hatások útjának s hordozóinak kérdései tartoznak ide. A nyugati befolyás a kereszténység felvételével kezdődik, tartalmilag felöleli az európai művelődés egész beláthatatlan anyagát; útját világosan kijelöli a nyugatról keletnek húzódó művelődési lejtő, amelyen a történelem századai több medret vágtak Dalmáciától a Szepességig — legmélyebbet Bécsen át —; hordozói is gazdag változatosságban vonulnak fel az első hithirdetőktől kezdve, lovagokon, katonákon, kézműveseken, városi polgárokon, hivatalnokokon, parasztocon s arisztokratákon át, diákokig, költőig, újságírókig. A magyar kelettudomány főterületétől viszont az őstörténetet szokás megjelölni, holott a keletről jövő hatás semmiképpen nem ér véget a kereszténység felvételével s nem korlátozható az ú. n. ázsiai elemekre. A magyarság keleteurópai eredete végleg bizonyítottnak látszik, de a keletről jövő szellemi és hatalmi befolyások sokrétű tartalma még kereteiben sem tekinthető át egyelőre. Az összefüggések szaggatottabbak, a befolyások útjai is kuszáltabbak, egymást keresztezők vagy egymástól idegenek, a befolyások hordozóiról sincs még megnyugtatóan tiszta képünk; keleti papok, keletről betelepedett néptörödékek, hódító katonaság s hódoltató basák, beolvasztott s fel nem szívódott szlávok s románok szerepe s ezek összefüggései még tisztázásra várnak.¹

A ténytudomány viszonylag teljes egyértelműséggel használja kelet s nyugat fogalmait. Annál nagyobb a zavar a művelődésbölcsélet terén. Nem szólhatunk itt annak a végnélküli vitának tételei-

¹A mindenképpen szükséges összefoglalásnak alapelveit kifejti Ligeti Lajos: „A magyarság keleti kapcsolatai“ c. cikkében; a szláv vonatkozásokat azonban Ő is kihagyja.

ről, amely az európai bölcseletben e fogalmak körül évszázadok óta folyik s napjainkban ismét magasra lángolt; a magyarság művelődés-bölcseleti helyének kijelölésére vonatkozó kérdéseket is csupán csak érinthetjük. Itt már a tények értékeléséről van szó, egy-egy nagy szellemi-művelődési világkép és értékrendszer megismeréséről s e nagy rendszerek kisugárzásának a magyarság sorsát irányító, népegységét formáló erőjátékáról. Az értékítéletek áthidalása lehetetlennek látszik. A nyugati kultúra bölcseleje, ha elfogadja is, hogy Kelet egészen különböző művelődési rétegein átszűrődik valami egységes mag szellemi kisugárzása, semmiképpen nem fogja elismerni a közelkelet — különben is kétségbevonható egységű — világának egyenrangúságát; a keleti messianizmus hívei pedig — Dosztojev-szki ez egyre sokasodó s néha pártütő szellemi gyermekei — nem fogják letenni a fegyvert a „rothadt nyugati civilizáció“ előtt. Az értékelés e vitáinál, melyekben már rengeteg az indulati elem, termékenyebbnek ígérkezik az a kutatás, amelyik európai kultúránk két nagy forrásának: a kereszténységnek s az antik világ örökségének: vallásnak és humanizmusnak nyugati és keleti útját követi s a szellemi visszahatás és átlényegítés módjából következtet Kelet- és Nyugateurópa — mert magyar vonatkozásban lényegében csak e két művelődési körről lehet itt szó — szellemének megkülönböztető vonásaira. Vannak akik a magyarságot mindenestől keletre vagy nyugatra számítják, de emlékszünk azokra a térképekre is, amelyek a határt éppen a Duna tengelyében húzták meg. E felfogásokkal szemben azonban ismételten utalnunk kell arra, hogy a kultúra: tevékenység s e tevékenység középpontja a történelmi magyarság, kerete a Kárpát-medence; ezeknek egy sajátos középpont felé irányuló erőiről pedig már volt szó.

A művelődés bölcseleje madártávlatból nézi a valóság tájait; abban, hogy mit s hogyan emel ki lényeges vonásokul, könnyen vezethetik szubjektív mozzanatok. Csak egy lépés tehát innen a vágy s érzés tételeihez s valóban, egy-egy indulat fanatikusai nem egyszer adják ki magukat a kultúra filozófusaiul. A megszállott ember nem tekinti a részleteket, tételei lapidárisak, egyneműek: a valóság egy kis részletét emelik egyeduralomra. A keletre s nyugatra menekülők élményformái már ismeretesek; ezeket formálja cselekvő kezdeményezésekké a „civilizátor“ és a „keleti messianista“. Amaz nem marad meg Nyugat álmainál vagy a haladásról hozott hírek mellett, hanem kijelenti: „Nyugat megoldotta a szociális, művészeti, erkölcsi, technikai és higiéniai — ez utóbbiak csaknem mindennél fontosabbak! — téren az ember boldogításának feladatát vagy legalább is a legjobb úton van ebben az irányban; a magyarságnak nincs más feladata, mint rálépni erre az ösvényre; aki mást gondol, eltörrendő!“ A felvilágosodás termelte e tétel első változatát, azt, amelyet II. József képviselt mély erkölcsiségű és tragikus következetességgel. De nem ismeretesek-e XIX. s még inkább XX. századbeli utódai, a civilizáció irodalmárai, az egységes világtársadalom reformerjei s a technikai kultúra megszállottjai, akik azt hiszik, hogy a civilizáció megválthatja az emberiséget s a népek értékét technikai és gazdasági teljesítőké-

pességük szerint mérik? A civilizáció tételével szemben áll a keleti megváltás tétele. A ködös és kaotikus gondolatmenetektől elég kettőt kiemelünk. Egyik a turanizmus, ez a sötét és zavaros tan, melyben vajmi nehéz „ősanyánk Ázsia“ üzenetét, de annál könnyebb tipikusan nyugati-kispolgári gondolatok változatát felismerni, lényegesebb vonásaiban ismeretes. Cél gondolattá fogalmazva jelenti a Nyugattól való elszakadást s visszatérést a „turáni nagysághoz“, valami kusza és külsőséges pogányságot, a nemzeti önérzet oly hybrisét, mely nem áll külön magyar Istent kieszelni. Közelebbi s a valóságba jobban beágyazott célokat tűz ki a „turáni-szláv paraszttállam“ tétele. E nagyrészt osztályszempontok szerint s a művelődési, itt-ott ethnikai öv egységének jegyében felépített elgondolás a végtelen keleteurópai paraszttömegek nagy forradalmától várna ez elnyomott tér történelmének új, boldogabb fejezetét s e nagy szolidaritás jegyében vállalná talán még a magyarságra váró sorsot, egy „nagy birodalom osztjákainak“ szerepét is.¹

A keleti és nyugati vonatkozások reálpolitikai tételeinek jellemzésére már nem jut hely s itt erre is van a legkevesebb szükség. A fent vázolt gondolatmenetek politikai kihangzásai közismertek, a külpolitikai tájékozódás hagyományos kereteit megadják a történelemből jól ismert határformák, a két szélső ellentét: az országot nyugatra vagy keletre eladó „németes“ vagy „törökös“ renegátság s a kettő áthidalása: a törököt némettel, németet törökkel szembevető „martinuzzi“, „erdélyies“ politika. A történelem folyamán Kelet erői változtak, ma mindenekfelett a szlávság képviseli őket, Nyugat a reális politika síkjában európai történelmünk folyamán s lényegében ma is a németiséget jelenti. De ez erőviszonyok mérlegelése s értékelése már túlnő e tanulmány keretein.

A KELET-NYUGAT PROBLÉMAKÖRNEK ez a vázlatos összefoglalása is érezhetően talán azt, mennyire felületes s nem egyszer ártalmas dolog e fogalmak össze-vissza, át nem gondolt használata, napjaink ez egyre jobban terjedő rossz szokása. A tények valósága más síkba esik, mint az élmény visszahatása e valóságra s ismét más színt és hangsúlyt mutatnak a történelmet formáló akarat tételei. Nem csoda tehát, hogy a mindennapi szóhasználatban ugyanaz a lelkes turanista, aki himnuszt zeng „Kelet“-ről, halálra sértődik, mert illúzióit jellegzetesen „keleti“ elképzeléseknek minősíti valaki s hányszor halljuk „Nyugat“ nagy rajongóit úgy nyilatkozni, hogy ők semmiesetre se „nyugatosok“. A földrajz szempontjai vegyülnek itt a művelődéstörténetével, értékítéletek a vágy, hiúság, önáltatás indulataival. E különféle szempontok szétválasztása, vágy és lehetőség, tény és szimbólum, értékítélet és jelszó szétválasztása pedig már azért is rendkívül fontos, mert túl a szaktudományok s a reálpolitika gondolatmenetein, valóban nemzeti létünk legsúlyosabb problémái tűnnek itt fel előttünk.

¹A turanizmusra vonatkozóan: Németh Gyula: A magyar turanizmus. M. Sz. XI. kötet, 132.1. Jellemző szépirodalmi könyv T. Viterovics: Die Anderen. Amalthea, Wien.

Kelet s Nyugat nagy erőjátékában egyre erősebben visszatérő motívumként merül fel valami „magyar öncélúság“ hangoztatása. A napi politika kortesfogásain túl, mély és súlyos értelme van ennek a szónak. A népnek, mely két tenger habjai közt morzsolódik, minden összefogó, centripetális erejére szüksége van, hogy fennmaradjon. Zrínyi igazsága, mely Kölcseyn, Széchenyin át napjainkig megtartotta érvényességét, ismét időszerű. Talpalatnyi térre visszazsorítva, a nemzethalál megújult rémületének partjain csak önáltató illúziók tévedése lehet magunkat akár Nyugat megváltójának, akár Kelet előőrsének szerepében látnunk s dicsérnünk. Míg keletre kalandozunk, turáni álmokat hajszolni, könnyen „gallérunk alá pökik a német“ s míg nyugatra vágyva a civilizáció magaslatait járjuk, előnt-hetik alattunk a földet, melytől elszakadtunk, a szláv néptenger hullámai. Létünk alapjaiban veszélyeztetve alig marad számunkra más sürgős feladat, mint amit Széchenyi fogalmazott meg: „egy népet megmenteni az emberiség számára!“

A Kelet-Nyugati probléma ebben a síkban ismét új színezettel jelenik meg. Nem a nagy kultúrák összeütközésének, nem is egy nagy s egységes földrajzi s ethnikai övnek, hanem a magyar önismeretnek kérdései vetődnek itt a felszínre: melyek azok a termékeny és ártó erők, amelyek a magyarságot a maga életének belső terében alakítják és gátolják s melyek azok az erők, amelyek e folytonos harc kiegyensúlyozására, a külső támadások kivédésére összefoghatók? S ha újabban ismét egyre több szó esik népiességről, nemzeti hagyományokról, táj és lélek új találkozásáról, új honfoglalásról és a nemzeti egyéniség jellegének öntudatosításáról, akkor a történelem mélyebb parancsai szólalnak itt meg s nemcsak irodalmi divatokról, egy-egy kipróbált ízlésforma újramelegítéséről, a művelődésbölcselet szakkérdéseiről, vagy vidéki remetéknek s a regionalizmus megszállottjainak bogarairól van szó. Létének alaprétegei felé tapogatódzik újra a magyarság öntudata, azok felé a források felé, melyeknek segítségével talán újra feltisztíthatja történelmi sodrának vizeit, melyek az utolsó félszázad nagy áradásában szétterülve idegen elemekkel túlon túl elvegyültek s nem egy helyen lápokba poshadtak. De ezekről a kérdésekről lehet talán egyszer még részletesebben is szólnunk.

KERESZTURY DEZSŐ